

VLADIMIR
ARSENIJEVIĆ

LET

■ Laguna ■

Copyright © 2013, Vladimir Arsenijević
Copyright © ovog izdanja 2013, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Mami, tati i Mili

I

Voleo je taj aeroplan: izraubovani laki bombarder brege 19, broj 1081, koji se koristio još samo za ispitne vežbe, izviđanja i slične, jednostavnije zadatke, „naš“ dobri stari brege 19 proizveden u Kraljevu po francuskoj licenci, s motorom loren-ditrih od 450 konjskih snaga. Jedan od onih iz prve generacije – desetogodišnjak, dakle – ali još uvek jak i stabilan, a i prilično impresivan na nebu, s dva para krila nejednake dužine i vitkim telom od duraluminijuma i platna.

Toplo je letnje prepodne jedanaestog avgusta godine 1937. On leti bez kopilota na hiljadu metara nadmorske visine, severozapadno od aerodroma 1. vazduhoplovnog puka u Novom Sadu. Nebo ispred i iznad njega, kao i s obe njegove strane, modro je, čisto i duboko, kakvo nije baš uvek nad ovom nepreglednom ravnicom pod njim, čijom monotonom površinom u valerima smeđe i zelene boje sad mirno klizi crna senka aeroplana.

Sve je dakle besprekorno: mašina čije su mu mnogobrojne mane poznate jednako koliko i pokoja vrlina,

relativna lakoća zadatka, vremenski uslovi, baš sve – samo da je on uspeo da ugrabi barem još koji sat sna. I da ne oseća tu groznu krivicu zbog sopstvene lakomislenosti i slabosti i svih loših navika kojih nije u stanju da se otrese. Kao i jednu još mnogo grozniju krivicu – zbog Kaje koju svojim ponašanjem tako ponižava i vređa, iako ga je ona, bez obzira na sve, te noći nežno grlila u snu.

Zbog Kaje koja je uvek tako dobra prema njemu!

Buka motora iritira ga više nego inače. Smeta mu i miris sagorelog goriva u nosu. Oči ga peku. Grlo ga boli. Usta su mu ispucala i suva. Žedan je, a muči ga i gadna gorušica od koje mu se prilikom poletanja želudac prevrtao, da bi mu ovde, u nebesima, neprijatno plutao negde usred utrobe kao strano telo. Pritiskaju ga tri sloja avija-tičarske odeće, smeta mu padobran na leđima, stežu ga cokule s drvenim đonovima, ruke mu se znoje u debelim i krutim rukavicama. Jebem ti klekovaču, pomisli. Kao da mu je neko drugi, a ne on sâm, čitave bogovetne noći krišom sipao polic za policem ljute rakije u grlo.

Nakon samo dva sata košmarnog sna, koliko je uspeo da skrpi, nije ni čudo što se probudio u bunilu i bolu. Otklonio ih je, barem donekle, obilnim doručkom i dugim tuširanjem ledenom vodom. Dok se, osvežen i konačno razbuđen, brijao, Kaja je kažiprstom oprezno napipala bolnu izraslinu na njegovom vratu. Trgnuo se i instinktivno skvrčio. Bio je to upaljen čir, crven i tvrd kao kamen. Iako ga do tada uopšte nije osećao niti primećivao, od tog trenutka neprestano ga peče, boli i zateže pri svakom pokretu. Najradije bi iskočio iz svoje kože. Gaza nalepljena flasterom, koju mu je Kaja stavila, jedno vreme je štitila izraslinu od nadražaja, ali ona mu je prilikom poletanja

spala, ovlažena znojem, pa na čir sad direktno naleže metalni rub njegove kacige, presvučene kožnom maskom s dugačkim ušankama, i trlja se o upaljenu izraslinu pri svakom pokretu.

Sunce ovog jutra tako jako prži da mu, i pored zaštite koju pružaju standardne pilotske naočare marke *Otto 20*, neprijatno belasa i iskri se pred preumornim očima. Zbog toga ih zaklapa i ponovo otvara, širi očne kapke koliko god može, u nadi da će time rešiti problem, ili ga barem otkloniti na neko vreme, dok ne obavi zadatak i bezbedno sleti. Iako problem, nakon svakog takvog pokušaja, zapravo samo postaje sve gori.

Oblizuje ispucale usne. Brojčanici, ručice, dugmad, poluge igraju pred njegovim očima. Pogleda nadole. Pušta za trenutak komandnu palicu i vadi maloformatnu lajku iz kožne futrole. Obavija remen oko gležnja pa iz vertikalne perspektive fotografiše dosadnu ravnicu pod sobom. Foto-aparat snažno podrhtava u njegovom stisku; škljoca naslepo i premotava palcem desetak puta. Sve to čini prebrzo i bez prave koncentracije: nije uopšte siguran da će fotografije ličiti na nešto, ali vremena za ispravke više nema. Već se nalazi nadomak Vujićevog salaša, stoga još jednom proverava kurs na kompasu i visinu na altimetru: blizu je dakle onoj tački odakle po zadatku treba da otpočne s poniranjem.

Čak i u ovako jadnom stanju može napamet da odrecituje svoju današnju dužnost:

Vazduhoplovni poručnik g. Andrejević T. Pavle ima zadatak da napravi 3 samostalna leta u penjućim zaokretima do visine od 1000 m, fotografiše teren,

pa potom da u spuštajućim obostranim zaokretima dođe do visine od 300 m, i da sa te visine uđe u školski krug radi silaska.

Može da ga besprekorno odrecituje, to da, ali izvesti taj zadatak kako valja u *ovakvom* stanju ipak je nešto sasvim drugo.

Mislio je da će se, čim poleti, osetiti bolje, da će sve neprijatnosti barem privremeno biti otklonjene, ali naprotiv. Osećao se tako loše da je jedva bio u stanju da razmišlja.

Ah, kako je samo glupav, kako je oduvek bio glupav i obestan! Prgav si kô deran – jedared će ti to zasigurno doći glave, lepo mu je oduvek govorio pokojni otac.

Iskreno, već je moglo, i te kako, barem nekoliko puta, ali sreća je uvek bila na njegovoj, Pavlovoj, strani.

Pa onda, rezonuje on, onda nema razloga da tako ne bude i sad.

Steže usne i diše duboko, odlučan da se dovede u red.

Ništa lakše, mrmlja.

Obaviće sva tri planirana leta, upisati se u knjigu letenja, odjaviti se uredno u komandi i otići kući. Kaja će ga sačekati u njihovom toplom domu u Đure Jakšića ulici, lepa i crnooka. Zagrliće je i poljubiti. Pa će je poljubiti još jedared. Vodiće je potom u kafanu *Kod Konrada* na ručak. Baš kako joj je i obećao tog jutra, u kupatilu, dok se spremao da pođe. Na rinflajš sa sosom od višanja i kuvanim krompirom. Piće samo lako belo vino. Ili čak – špricer. Posle će naručiti gomboce s polutkama kajsijske i šufnudle sa slatkim prezlama, možda čak i one nadaleko

čuvene Konradove široke rezance s makom, sremskim sirom i grožđicama.

Zato što zna da Kaja takve stvari obožava.

Nasmeši se na tu pomisao. Talas prijetnosti širi se njegovim telom i koncentriše se u naglu i snažnu erekciju. Odjedared živ da, čini mu se, življi ne može biti, on u trenutku zaboravlja na mamurluk i na čir. Ohrabren, ponire.

Pritisak u kabini naglo narasta. Krv mu se povlači iz glave. Čelo i obrazi mu se zatežu, usta razvlače u nešto nalik na široki, usiljeni osmeh ludaka, a uši povlače daleko unazad. Spušta se strmo, u naizmeničnim zaokretima – ništa lakše, zaista.

Neki dan je u novinama pročitao da je Amelija Erhart nestala. Negde iznad Pacifika. Njemu tako nešto ne može da se dogodi, pomisli. Nad ovim jednoličnim mrkozele-nim morem pod njim još niko živ nije nestao.

I nasmeje se toj svojoj pomisli, kratko. Tad naglo i neoprezno trgne glavom unazad tako da rub kacige snažno nalegne na ono bolno mesto na njegovom vratu. Presečen bleskom u kičmenoj moždini, on jekne i mahinalno nagne glavu na drugu stranu. U tom trenutku prezreli ljubičasti čir pukne. Iz njega naglo iscuri krvavi gnoj. Duž Pavlove kičme prostruji oštar bol. Najpre mu se zamuti, a odmah potom i naglo zamrači pred očima. I to upravo u času kad bi morao da uspori i pažljivo vrati aeroplan u horizontalan položaj. Za to, uostalom, na raspolaganju ima samo trenutak, pre nego što već bude kasno. Ali on to više nije u stanju da izvede. Njegova svest je iščilela, i evo ga sad u jednom sasvim drugačijem svetu – u području meke, mlake tame, u kojoj ništa nije previše bitno.

Pa ni život, koji mu od tog trenutka ionako više ne pripada.

Tako, eto, izgleda sâm početak jednog brzog i neočekivanog kraja: smrt dvadesetsedmogodišnjeg pilota – vazduhoplovnog poručnika vojske Kraljevine Jugoslavije Andrejević T. Pavla.

Pavle Andrejević sahranjen je dva dana kasnije. Tog usijanog avgustovskog petka, trinaestog, ogromna crna povorka je po vreloom jutarnjem suncu prešla otprilike pola Novog Sada, od Avijatičarske bolnice na petrovare-dinskoj strani Dunava, sve do glavne železničke stanice na kojoj će kovčeg s pokojnikovim ostacima biti ukrcan na voz za Petrovgrad i tamo konačno položen na večni počinak u porodičnu grobnicu Andrejevićevih na Tomaševačkom groblju.

Na čelu iscrpljujućeg marša koračao je vazduhoplovni potpukovnik Vojske Kraljevine Jugoslavije Čedomir Stajić, komandant 1. vazduhoplovnog puka. Dan ranije upravo je on, u besprekornom stavu mirno pred ucveljenom majkom nesrećno poginulog mladog pilota, svečano obećao da će lično predvoditi sprovod. Iako ni sâm nije znao zašto. Formalna obaveza nije postojala, to je, u slučaju nižih oficira i pitomaca, mogao da obavi i njegov zamenik, ali kako je bio potresen neočekivanom

smrću mladog i perspektivnog avijatičara, neoprezno je preuzeo na sebe tu obavezu. Objasnivši ucveljenoj ženi da je „o ovom tragičnom gubitku jednog od naših najblistavijih mladih pilota telegramom već obavestio sve više instance, pa i samog kneza-namesnika“, još je dugo govorio o Pavlu kao o „ponosu naše avijacije“ tvrdeći da je on bio „uzor svojih prijatelja pilota, uzor sviju mladih Jugoslovena, gospođo, ali pre svega – čestit mlad čovek“. Kad je na kraju preduge rečenice trebalo spomenuti njegov čin i ime, krišom je, zlu ne trebalo, bacio pogled na unapred pripremljeni papir, pa tek onda gromko dodao: „Vazduhoplovni poručnik Vojske Kraljevine Jugoslavije Andrejević T. Pavle!“

Nerviralo ga je što toliko urla. Umuknuo je tek uz izuzetan napor volje. Jezikom je oprezno dotakao kratak, štucovan brk i osetio poznato bockanje. To je uvek činio u trenucima nesigurnosti.

Krupna žena pred njim nije progovarala. Posmatrala ga je s mešavinom ganutosti i zbunjenosti. A onda se njen izraz promenio, potpukovnik Stajić pomislio je da se sprema da kine, ali ona je, prenerazivši ga, naglo zajecala. Zabila je nos u maramicu, neprijatno tulila i sve vreme ponavljala: „Hvala vam, o hvala vam, hvala, hvala!“

Potpukovniku Stajiću nije bilo jasno na čemu mu se to ona tačno zahvaljuje. Kao neženja, nije bio posebno vešt u takvim situacijama. Drugarski ju je potapšao po ramenu. „Ne tugujte, majko!“, uzviknuo je srčano. „Biće sve u najboljem redu. Treba da ste ponosni i srećni što imate... što ste, je li, kh, imali... sina heroja!“

Žena je na to zaplakala još jače. Potpukovnik Stajić se ispravio i sastavio potpetice oficirskih čizama. „Gospođo

Andrejević, molim vas da primite k znanju da će pokojniku biti upriličen svečani sprovod! Poručnika Pavla Andrejevića, obećavam vam to časnom vojničkom rečju, isprat ćemo upravo onako kako se ispraćaju heroji!“, izdeklamovao je odsečno.

„Hvala vam“, ponavljala je ucveljena pokojnikova majka, gospođa Sofija Andrejević, skrušena na neudobnoj drvenoj stolici pred potpukovnikom Stajićem. Čipkom obrubljena maramica u njenim rukama već je bila sasvim mokra. „O hvala vam, hvala, hvala!“

A on ju je, uz saosećajan osmeh na smekšalom licu, još dugo i srdačno tapšao po ramenu.

I tako je ta stvar bila ugovorena.

Svečana pogrebna povorka, tog petka trinaestog, turbobno se kretala širokim i ravnim novosadskim ulicama. Predvodio ju je potpukovnik Stajić s isukanom sabljom u ruci. Znojeći se obilato pod uniformom, maštao je o čaši ledenog piva u petrovaradinskoj kafani *Deveti tamburaš*, a kad se, u mislima, osvežavajućeg, reskog piva pošteno napio, razmišljao je i o ručku, opet kod *Devetog tamburaša*, o zlatnoj i masnoj ćurećoj supi s griz-knedlama, o pečenim pilećim batcima, prženim krompirićima i paradajz-salati, o palačinkama sa džemom ili šnenoklama za desert i sve mu se to, dok je koračao na čelu skrušene kolone i obilato znojio pod svečanom uniformom, činilo beskrajno dalekim. Upravo – nedostižnim.

Za njim je, marševskim korakom, stupala kolona vojnika noseći u rukama deset ogromnih venaca ukrašenih dugačkim svilenim trakama, a potom, u guščoj i nešto neurednijoj formaciji, i čitav 1. vazduhoplovni puk. Iza njih su, opet, u krajnjoj aritmiji s ujednačenim trupkanjem

vojničkih cokula, lenjo topotala dva krupna, crna konja dugih griva. S ravnodušnim mukom, tek povremeno frknuvši, za sobom su vukla kićenu kočiju u kojoj se, na odru od crne svile, pomalo nesigurno ljuljuškao bogato ukrašen mrtvački sanduk od hrastovine, uglačane do visokog sjaja i premazane debelim slojem laka, s posmrtnim ostacima nesrećno nastradalog Pavla Andrejevića. S obe strane kočije koračale su Pavlove kolege iz eskadrile, njih petorica, uz njegovog najbližeg prijatelja s Vojne akademije u Beogradu, sada artiljerijskog oficira na službi u Osijeku, Mislava Mišu Pavlovića. Svi do jednog stupali su usaglašenim korakom u visokim, uglačanim crnim čizmama, odeveni u svečane uniforme, s isukanim sabljama u rukama, ali i s istinskim bolom na skamenjenim, sivim licima. Šestorica mladih oficira, ponos i dika kraljevine u ova nemila vremena. Ujedno i Pavlovi verni saučesnici u mnogobrojnim deliričnim noćnim pijanstvima koja će ga na koncu koštati glave. Iako za vijeki vijekov diskretno jer će se pravi uzrok Pavlove smrti – koji staje u dve kratke reči: *težak mamurluk* – pretvoriti u jednu od onih opštepoznatih istina o kojima se, zbog društvenih konvencija, nikad ne progovori ni reč i koje s pokojnikom odlaze pravo pod zemlju.

Tek na kraju povorke kretao se i njen dugi, razbarušeni rep sačinjen uglavnom od civila. Taj deo kolone, u kom se daleko više uzdisalo i otvoreno jecalo, u kom se slobodno i neobuzdano zanosilo i posrtalo, u kom su se ruke kršile na grudima, a teške suze klizile niz lica izobličena od bola, predvodila je pokojnikova mlada supruga, novopečena udovica, Katarina Andrejević rođena Buha.

Ona je u poslednjih četrdeset osam sati isplakala dušu. Plakala je zgrčena na neudobnoj klupi u bolničkom hodniku, plakala je na ramenu Pavlovog prijatelja Miše koji je doputovao u Novi Sad iz Osijeka čim je saznao za Pavlovu nesreću, plakala je dok su je odvodili niz široko bolničko stepenište koje je mirisalo na uskisli griz u mleku, plakala je u kolima, plakala je kod kuće, za stolom, u kupatilu, u krevetu, dali su joj čaj, ali ona nije mogla da pije od svih tih silnih jecaja i suza, dali su joj prašak za smirenje, ali ona je svejedno plakala.

A sad, na ovom besmisleno dugom maršu, jedva je nekako, krajnje mehanički, koračala nogu pred nogu. Ma kakvi koračala – nabadala je, zapravo i nije znala kuda ide, a često je i posrtala, i sigurno bi se već prostrla po novosadskom pločniku da nije bilo Marijane i Julijane, dveju Pavlovih starijih sestara, koje su je, onako stasite i snažne, širokih ramena, čvrstih nadlaktica i listova, krupnih čeljusti na pokojnog im oca, ali iznenađujuće blagih zelenih očiju na majku, gospođa Sofiju, podizale svaki put kad bi posrnula ili jednostavno svenula u koraku, istopila se, isparila i počela da klizi ka tlu.

„Hajde, Kajo“, govore su joj tihim glasovima, dok se pogrebna povorka još uvek nalazila na petrovaradinskoj strani Dunava. „Ispravi se, Kajo. Moraš dalje, Kajo.“

Bile su nežne i neumoljive, poput anđela, te dve bečkerečke frajle – Juliška i Mara. Ipak nije vredelo. Zakolutavši očima, Katarina je ponovo počela da posrće i pada, kao, recimo, aeroplan koji se nosom unapred beznadežno survava s plavih visina.

Ali sreća je, zaista, sreća je velika da svi Andrejevići imaju te snažne i ogromne – andrejevićevske – šake. Imao

ih je Pavle, pa ih tako imaju i njegove sestre. I držale su je, te tako snažne šake, te andrejevićevske šake, držale su je čvrsto, nisu joj dopuštale da padne, da posustane, vukle su je preko čitavog Mosta kraljevića Tomislava, a kad se povorka ponovo našla na čvrstom tlu, jedna od tih krupnih šaka vešto je i odlučno odigla Katarinin udovički veo i prinela joj malenu bočicu pod nos.

Kaja jedva da je udahnula, a oštar miris limuna snažno je prodro kroz izmaglicu kojom je njena svest bila obavijena i umrtvljena, struajući joj kroz torzo i udove, otvarajući oči i vraćajući snagu. Zatreptala je pod velom kao da se upravo probudila iz dugog, košmarnog sna.

„Dobro sam“, rekla je jedva čujno, prepuklim glasom. Pokušala je da obliže suve usne, ali jezik joj je bio još suvlji. „Samo sam strašno žedna“, promrmljala je.

Napravila je prvi, nesiguran korak. Ruke su je i dalje stezale. Nije se opirala. Napravila je još nekoliko koraka. Odnekud je do nje stigla vojnička čaturica s već odavno smlaćenom vodom. Katarina je sa zahvalnošću progutala nekoliko bljutavih gutljaja pridržavajući veo drhtavom, bledom rukom na kojoj su se ocrtavale plavičaste vene. Jednom posve *neandrejevićevskom* rukom. Rukom izgubljene i ojađene dvadesetjednogodišnje devojkice. Rukom novopečene udovice. Rukom žrtve nebeske nepravde. Rukom mlade žene koja je do pre dva dana mislila da je njen život čista bajka.

„Dobro sam“, ponovila je. Oblizala je usne. Bilo joj je lakše. „Dobro sam“, rekla je. „Dobro sam.“

Spustila je ruke, ali one su i dalje podrhtavale. Vratila je čaturicu nepoznatom vlasniku. Poznati i nepoznati

ljudi okupljali su se oko nje. Poznate i nepoznate ruke su je dodirivale.

„Odmaknite se malo“, rekla je tada Mara. Začuo se i piskav glas njenog verenika Srećka: „Dajte joj vazduha, pobogu.“

Ljudi su se na to zaista u trenutku razišli. Katarina je snažno zatrepala i pogledala oko sebe prvi put nakon toliko vremena. Disala je duboko i željno. Pluća su joj se punila kiseonikom, glava joj se bistrila iz časa u čas.

Hodala je sve sigurnije. Kolona je nastavila da se kreće posred širokog Bulevara kraljice Marije. S njene desne strane, u visokim modernim zgradama, nizali su se mnogobrojni izlozi. Krišom je preko Juliškinog ramena motrila zlatna latinična slova na crnoj podlozi firme *Foto-radnja K. Wollberger* kako se presijavaju na suncu sve dok je bleštavi odsjaj nije zaslepio. Baš tu je, nema tome ni godinu dana, naterala Pavla da se fotografiše, samo za nju.

Bilo je to, sećala se, prošlog oktobra, samo što su se doselili u Novi Sad i zasnovali svoj mali dom u Đure Jakšića ulici. Bili su u bioskopu, te večeri. Gledali su *Pobunu na brodu Baunti* s Klerkom Gejblom. Njoj se film veoma dopao, tačnije nju je film oduševio, takav spektakl ona još nije videla. No, Pavle je bio nešto suzdržaniji.

Nagovorila ga je potom da kupe marone kod uličnog prodavca i dok se on mućio ljušteći ih za nju, ona nije skidala pogled s njegovog lica. Činio joj se te večeri lepši nego ikada. „Večeras si tako lep“, rekla mu je, „zašto to ne ovekovečiti?“

Pa ga je, kao da bi ta njegova lepota mogla iznenada da zgasne i zauvek nestane, brzo odvušla do jedine foto-radnje koja je bila otvorena u te kasne sate.

Pavle se nije bunio. Sedajući na stolicu ispred ogromnog foto-aparata na drvenom stalku, rekao joj je obojene glave: „Gledaj sada kako se namešta jedan pravi filmski star!“

Tada je podigao glavu i, najpre prema njoj a potom i prema ravnodušnom oku kamere, usmerio onaj svoj ubojiti, prodorni pogled od kog bi njena kolena neizostavno zaklecala, pogled rođenog zavodnika i rođenog ubice. Njegove zelene oči u trenutku su postale crne.

Uzbuđena, uzvikhula je: „Sada, slikajte ga sada!“

Fotografski pomoćnik Hosu Geza, mladi Mađar plamenocrvene kose, klempavih ušiju, blentavog pogleda i lica osutog pegicama (*herr Wollberger* ipak ne ordinira lično u tako kasne sate), rekao je na svom smešnom srpskom: „Ptičica!“

I povukao ručicu.

Začuo se prasak, lampa je blesnula i zadimila se. Ona je, prestravljena, odskočila i nasmejala se.

Tad je već sve bilo gotovo. Kad je Pavle ustao sa stolice, oči su mu ponovo bile zelene i blage.

I te večeri, kod kuće, njegove su oči bile jednako zelene i prijatne, osmeh ljubazan i dodir mek. Ali zato ju je, mnogo kasnije te duge noći, negde pred jutro, nadvijen nad njom, duboko u njoj, tvrd i snažan, Pavle ponovo pogledao onim svojim posebnim pogledom, a oči su mu u času pocrnele. I ona je pod njim poludela od strasti.

Pogrebna povorka se sporo ali uporno kretala gradom. Već su se nalazili na samom kraju bulevara, kod bleštavo-bele zgrade Banovine. Moderna, sva u ravnim linijama, kao kakav svemirski brod, uvek je privlačila Katarinin pogled, ali u ovom trenutku ona ponovo nije videla ništa

oko sebe. Nalazila se u onoj oktobarskoj noći kad je izgubila kontrolu pod Pavlovim nadvijenim snažnim telom, kad je izgubila glavu pod njegovim pogledom. Kad je, s njim duboko u sebi, dahtala i uvijala se raspomamljeno. I kad ju je neopisiva slast čitavu oblila. I kad je drhtala i stenjala i uzdisala i jaukala i nemušto mrmljala i stezala ga uz sebe koliko je god mogla svojim slabašnim rukama, svojim *neandrejevičevskim* rukama. I kad je poželela, jače nego ikad pre, da bude s njim zauvek, da on večno bude u njoj, da ona bude u njemu, da bude on, da on bude ona, da se prožmu za vijeki vjekov, da potonu jedno u drugo, da se umnože, da imaju hiljadu dece, da budu jedno telo, jedna glava, blizanci, pa i više od toga – jedno srce, jedan život, zauvek, zauvek, zauvek!

Kretala se mehanički, stešnjena između Juliške i Mare, prstima desne ruke snažno pritiskajući nazubljenu ivicu Pavlove fotografije. Do bola, pa i preko njega; daleko preko bola.

A možda je ipak valjalo verovati majci, slušati njena upozorenja da „čovjek s takvom vatrom u očima“ nikad ne doživi duboku starost, da se od „čovjeka s takvom vatrom u očima“ ne može očekivati da će sa ženom koju voli zasnovati bračnu harmoniju, da će živeti u kućici u cveću i nositi papuče i penjoar, da će imati decu i unučiće, te da će se, kad ostari, s uzdasima slatko podsećati minulih dana. Zato što „čovjek s takvom vatrom u očima“ nikada i neće ostarjeti, čak i ako tako nešto silno želi. Ne, ne, po majčinom mišljenju, takav čovek može samo jedno: da zauvek ostane neuhvatljiv i neveran, mlad i lep.

Kad su, nedelju dana posle one noći, konačno preuzeli fotografiju direktno iz ruku gospodina Volbergera, bila

je u stanju satima da gleda Pavlovo predivno lice na njoj, uhvaćeno i zabeleženo za večnost samu, toliko da je Pavle, onaj istinski, *živi* Pavle, već krenuo da se zbog toga jedi i negoduje. Bio je ljubomoran na samog sebe, a njoj je to bilo neodoljivo, pa ga je zbog toga još više volela.

Nekoliko dana kasnije ta ga je luckasta ljubomora napokon prošla i posvetio joj je tu fotografiju.

Katarini, Pavle, napisao je na poleđini crvenim mastilom, koje je s vremenom postajalo sve tamnije, a sad joj se činilo da je ta kratka, štura posveta ispisana njegovom krvlju.

Smešila se čak i sada, u povorci, sećajući se svega toga živo, smešila i ujedno plakala pod velom.

Upravo tu fotografiju, već čitava dva dana, od trenutka kad je saznala za Pavlovu tragediju, nije ispuštala iz ruku. I sad ju je, eto, imala kod sebe. Izvadila ju je iz džepa crne haljine i prstima prešla preko njenih nazubljenih ivica, oštarih poput žileta.

Pogrebna povorka predvođena potpukovnikom Stajićem, u čijoj su glavi u tom trenutku bili samo čaša ledenog piva i tanjir zlatne ćureće supe s knedlama od griza, prolazila je gradskim ulicama i trgovima koji su bili prirodno pusti u to prevrelo avgustovsko jutro godine trideset sedme. Retki pogledi pratili su ih iz bašti kafana, kroz prozore radnji, iz širom otvorenih vrata pekara. Pojedini građani koji su se zatekli na ulicama uglavnom su zastajali skrušeno, oborenih pogleda.

Katarina ih nije bila svesna. Ničega što se oko nje događalo tog petka trinaestog, pod vrelim avgustovskim suncem nad ravnicom, ona nije bila svesna. Neko je vreme hodala ruku podruku s Juliškom i Marom, potom je

koračala sama, kao obnevidela, a trgnula se i osvestila tek kad se pored nje stvorila Pavlova majka gospođa Sofija. Približila joj se neprimetno, onako krupna i poprilično viša od nje, uskladila ritam koraka s njenim i nežno je uhvatila podruku.

Neko vreme samo su koračale zajedno, ćutke – dve unesrećene, ojađene žene. Disale su uravnoteženo. Bilo je nečeg smirujućeg u tom zajedničkom ritmu. U jednom času ruka Sofije Andrejević skliznula je s Kajine nadlaktice prema njenom dlanu, ali se naglo povukla kao opečena. Gospođa Sofija je zastala, iskoračila u stranu i pogledala Katarinu zapanjeno, od glave do pete.

„Gospode Bože, Katarina, pa ti si se ozledila“, rekla je uznemireno, svojim promuklim altom, i podigla Kajinu levu ruku do visine njenih očiju kao da je nekakav slučajno nađeni, pa i pomalo odvratan predmet.

Katarina je prilično ravnodušno pogledala tu ruku koja se klatila ispred njenih očiju. Niz zgrčenu, bledu šaku, koja je i dalje sve vreme snažno stezala Pavlovu fotografiju, klizio je tanki mlaz krvi.